

Hospodářské noviny, 16.1.2008

Daniel Münich: Návod k zavedení odloženého školného

Ledy se hnuly - v debatě o školném se začínají používat racionální argumenty. Aktuálnost tématu ještě podtrhl svým vyjádřením premiér o tom, že otevírá debatu o zavedení odloženého školného.

Kde s debatou začít? Třeba u několika důležitých otázek ohledně školného, které vznesl ve svém článku "Boj o školné. A nyní konkrétně." (HN 4. 1. 2008) David Klimeš. Nabízím tedy stručné odpovědi (argumenty na podporující finanční spoluúčast studentů již neopakují).

Není školné jako školné

Školné bez přívlastku známe dobře z našich soukromých škol všech úrovní, jejichž studenti platí na dřevo. Školné s reálnou šancí jeho zavedení na českých veřejných vysokých školách má pouze školné odložené. Setkáme se s ním například v Nizozemsku, Británii i vzdálené Austrálii a na Novém Zélandu.

Důležitý přívlastek odložené ale neznamená, že se zavedení školného pouze o pár let opět odloží. Odloženým školným je míněn systém, kde poplatky za studium neplatí studenti, ale s několikaletým odkladem až úspěšní absolventi. Studenty v době studia založí stát, který si to vybere zpátky formou odvodů z platů úspěšných absolventů. Úspěšnými absolventy jsou míněni ti, kteří si příjmově mohou splátky dovolit. Nehledejme ale podobnost se spotřebními úvěry nebo hypotékami. V systému odloženého školného totiž splátky klesají s klesajícím příjmem podobně jako klesá daňová povinnost. Při poklesu příjmu na určité minimum, třeba minimální mzdu, zaniká splátková povinnost úplně. Ztráta příjmů v důsledku ztráty zaměstnání, nemoci nebo mateřství je pro dlužníky s hypotékou nebo spotřebním úvěrem noční můrou.

V systému odloženého školného tomu tak není, protože v době nízkých příjmů je pozastavena i splátková povinnost. Je tedy nasnadě o odpověď na otázku Klimeše "Kterého studenta by těšil výhled na splácení dluhu už při osmitisícovém výdělku? Co by mu zbylo?" Odpovídám, že by taková vyhlídka studenta nestrašila, protože by mu při tak nízkých příjmech žádné splátky nehrozily. Systém odloženého školného vlastně funguje na principu splátkové solidarity mezi více a méně úspěšnými absolventy, podobně jako pojištění.

Nebudu dále rozvádět, že vysokoškolských absolventů s minimální mzdou je mizivě promile a že naprosté většině vysokoškolských absolventů i po splátkách zbude mnohem více než středoškolákům.

Školné potřebuje doladit

Klimeš dále zmiňuje Austrálii, kde systém odloženého školného úspěšně provozují již od roku 1989. Splátková procenta tam mají progresivní charakter, jako měla například ještě loni naše daň z příjmů fyzických osob. Klimeš se ptá, jaká že splátková procenta si vyberou Češi?

S určitostí lze teď říci jen to, že půjde o jednociferné sazby, a že by australská progresivní sazba měla svůj smysl i u nás. Velice úspěšní absolventi si totiž mohou dovolit splácet větším procentem. Čím dříve totiž splatí, tím více prostředků bude k dispozici na půjčky pro další studenty. Česko má proti Austrálii dokonce jednu

výhodu. S tím, jak bude naše ekonomika ekonomicky dohánět vyspělejší země, nadprůměrně porostou i reálné platy, což bude usnadňovat splácení starých závazků z dob nízkých cen.

Klimeš klade další trefné otázky: Jak dlouho se bude moci nesplácet dluh, když se někdo dostane do finančních problémů? Pokud má finanční problémy na mysli nedostatečné příjmy, potom je takovou hranici vhodné hledat někde v řádu 25 let. Je to kompromis mezi absolutní důsledností až do smrti, která je administrativně náročná, a přílišnou benevolencí.

Budou státně určené tarify odloženého školného pro jednotlivé obory, nebo to necháme na univerzitách s pouhými stropy školného? Existují dobré důvody pro rozdělení oborů do několika málo skupin. Čím vyšší soukromé finanční výnosy v oboru, tím vyšší by měl být maximální možný tarif školného. Lepší myslím bude ponechat školám volnost stanovit školné nižší než maximální tarif, protože se tím podpoří nákladová konkurence škol.

Údajná diskriminace žen

Asi nejzapeklitější problém Klimeš uvedl odkazem na britskou zkušenost, kde průměrná absolventka splácí odložené školné o pět let déle než průměrný absolvent jako důsledek průměrně nižšího platového ohodnocování žen a dopad mateřství na pracovní kariéry matek. Jak si s tím poradíme u nás? Na první pohled to zavání diskriminací, ale není tomu tak. Především je třeba připomenout, že průměrná žena a průměrný muž jsou pouze statistické veličiny, nikoliv reálné osoby. V životě jde vždy o konkrétního muže a konkrétní ženu. A s nimi bude systém odloženého školného zacházet čistě podle příjmů, slepý vůči pohlaví. Skutečný nízkopříjmový muž bude splácet stejně málo a stejně dlouho jako skutečná nízkopříjmová žena.

Průměrná Češka i Britka mají skutečně výrazně nižší příjem než průměrný muž a nad řadou důsledků v reálném světě se nepozastavujeme: kupní síla a majetkové zázemí žen je slabší a schopnost žen ručit svými příjmy je také nižší. Průměrná žena pobírá nižší důchod, nižší nemocenskou a nižší dávky v nezaměstnanosti. Na druhé straně průměrná žena platí nižší daně z příjmu, nižší pojistné a pobírá důchod déle než muž, protože se dožívá delšího života.

Inspirujme se Estonskem

Tento výčet by mohl pokračovat. Pouze osvětluje, že rozdílné průměry pro určitou skupinu obyvatel ještě neznamenají diskriminaci. Stranou nyní nechávám diskusi, nakolik je náš vzdělávací systém nebo trh práce diskriminační k jednomu či druhému pohlaví a vracím se k úvodní otázce.

Problém splátek během doby mateřství a soustavné rodičovské péče absolventky či absolventa řeší systém automaticky - automatickým pozastavením splátkové povinnosti. Období mateřství a rodičovství se však promítá, a to negativně, do celoživotních příjmů, ztrátou profesních zkušeností a obtížností dosáhnout na vyšší pozice v zaměstnání. Toto je hlavní příčina rozdílů v průměrných platech mezi muži a ženami, protože břemeno rodičovství, ve smyslu časových nákladů, nesou u nás stejně jako v Británii stále především ženy. Proto splácí průměrná Britka odložené školné o pět let déle.

Pokud se však najde politický konsensus, není technický problém absolventům či absolventkám pečujícím o děti část jejich odloženého školného umazat, podobně jako například v Estonsku. Samozřejmě to bude daňové poplatníky něco stát, ale dělat dobro zadarmo prostě nejde. Zde stojí za připomenutí, že větší podíl absolventek škol pracuje v oborech, které sice mají nižší mzdy, ale jde zpravidla o obory s vyššími

společenskými výnosy, jako je školství či zdravotnictví, kde budou i nižší maximální tarify odloženého školného.

Neopakovat chyby jiných

Debata o zavedení školného je velice žádoucí. Systém a jeho parametry nespadnou z nebe a otázek typu těch, co položil Klimeš, je dlouhá řada. Máme však velkou výhodu v tom, že se můžeme poučit ze zkušeností zemí, kde odložené školné již zavedli a vyvarovat se jejich chyb.

Autor přednáší na CERGE-EI a je členem týmu pro přípravu Bílé knihy reformy terciárního školství